

AVEL HON LENNEGEZH O C’HWEZHAÑ (49)

« Ar varzhoniezh kentañ eo hini ar soñj, hini an empenn, n’eo ket hini ar genoù. » eme hon Maodez. Ha pelloc’h : « Kemerit barzhonegoù Kalloc’h, evel *Deuit, Spered Santel* ha lennit. Santout a rit nend eo ket komz-plaen, klask a rit ment al lusk-se, ha ne welit ket mat. Dindan gwagennoùigoù ha bourbouilh ar gorre emañ lañs an tonnoù bras, ha n’hellit ket herzel ouzh e sach, dalc’het oc’h gant e nerzh ha ret deoc’h sentiñ outañ. Pezh a dalvez eo al lusk-se, ramzel evel hini ar c’heinvor, dirollet, a vranskelle soñjoù Bleimor. Petra vern mar nend eo ket an houlennoù kenventet rik kenetrezo ? Daoust hag e vefe an tonnoù bepred ken uhel, ken ledan ? Ne vezont ket. Ha koulskoude, kenventerezh bras ar mor ez eo. »

Ya, kenventerezh zo. Kenventerezh evel hini ar mor.

Barzhoneg hon C’halloc’h zo eus 1915, istitlet *Kan donemat d’ar blez nevez*. E oa boulc’het al lazhadeg veur. E oa boulc’het ar reuz bras. E oa an disouezh hag ar c’herse o tont. E oad ivez etre arvar ha dic’hoanag, etre tre ha lanv. Ha piv all estroc’h evit hon Maodez evit komz eus barzhoniezh e Yann-Bêr ? Ur c’henventerezh boutin ha mentet etreze o daou. E vêr en tu all d’ar vevenn, da vevenn al lusk.

« Ne gouskan mui. Ur vouezh a zo, en noz-gouiañv, doc’h man gervel, ur vouezh iskis ;
 Ur vouezh greñv, ur vouezh garv ha doazh da gemenniñ : an dud yaouank a blij dezhe ur vouezh èl-se ;
 (Ha nend eo ket mouezh ur verc’h eo, na mouezh ar c’horrigezed-hont, a red dre are mor keltiek) ;
 Ur vouezh ha ne hell den chomel disant oc’hti : hudadenn ar Brezel àr an harzoù.
 Sentiñ a rin. Kent pell e vin get mam breder, kadour da heul ar gaderion ;
 Kent pell e vin el lazhadeg... Pezh arouezioù zo àr ma zal ? Ha gwelout a rin ha zewezh, blezad
nevez ?
 Ha petra vern ? Abred pe diwezhat, a pa sono an eur da vont davet an Tad, laouen ec’h in. Jezuz oar
dihuz hon mammoù.
 Ra vezes benniget, blezad nevez, nag e vehe, e-touezh ha di-c’hant pemp dez ha tri-ugent, man dez
diwezhañ !
 Ra vezes benniget ! Rak estroc’h eit kant vlez en deus tremenet àr ar vro-man hep n’o dout anavet
maet kounnar Doue, ha te, arvest a ri E drugarezioù.
 Gwelout a ri distro ar c’hredennoù harluet, an trec’h é tarnijal arre edan plegoù banniel ar Frañs, hag
ar Vro adsavet da virviken ;
 Gwelout a ri mam Breizh dihaod ’benn an diwezh, hag he yezh enoret, èl pa voe bev he marc’hegion
eit he difenn.
 Blezad nevez, blezad brezel ! Ra vezes benniget nag e tegasehes en ha vantell, a-gevret get an nevez-
hañv eit ar Bed, ar marv eidon.
 Petra eo marv unan, pe kant, pe marv kant mil ? àr-lerc’h ma vo bev ha klodus ar vro, àr-lerc’h ma
kendalc’ho ar ouenn...
 A pa varvin lârit ar pedennoù, ha beziet me, èl ma zadoù, troit ma zal doc’h an enebour ;
 Ha ne c’houlennit tra eidon get man Dasprenour, maet al lec’h diwezhañ en E Varazoez... »

Al lusk eo identelezh skrid hon C’halloc’h. Klotennoù al lavar, reoù an trivliadennoù en lec’h klotennoù ar gwerzennoù. Ar pezh zo kenventerezh hervez Maodez Glanndour. Ur skouer brav a werzennoù dieub : dieubiñ ar gwerzennoù a-benn dieubiñ ar soñjoù, an trivliadennoù. Evel just e vo merket penaos hon C’halloc’h a ra an disparti etre ar vroad vras hag ar vroad vihan. Met gwir eo, forc’hellek ar gwerzennoù, forc’hellek ar soñjoù. Evel ar santimantoù zo ret kaout d’ur mare ken disart ? Da vihanañ ur barzh o sevel e vouezh. Preder ar brezel nevez tarzhet, preder ar marv war gedal, war api zoken. Ur mare a arvar gant ar c’hoant gwelet diougan Ezekiel sevenet da vat :

« Ur gompezenn. Kelanoù àr ar gompezenn, mil ha mil a zo anezhe. Ha ’n e sav mesk ar c’helanoù, èl gwezharall Ezekiel harluet, ar barzh paour, Spered, Ho kalva.
 Dait, Spered Santel ! » emezañ un toullad gwerzennoù pelloc’h.

Awen e gravez, e zeoliegzh, hon C'halloc'h a oa, ouzh arvar ar brezel, o lakaat muioc'h a c'hoanag en e gredenn evit kent c'hoazh... Met ivez awen e vro, Breizh, hag he yezh. Ar yezh a oa en kalon preder hon C'halloc'h.

Trefu an den. Hon Roparz, marteze awenet gant ar varzhoneg-se, a ginnigo un doare all : *Barzhoneg evit kreiz ar bloaz*. Dek vloaz goude, dres pan oa *Gwalarn* o tont d'ar bed. Roparz a viro klotennoù gant gwerzennoù hir pe hir, klotennoù kizellet, turgnet ha dibabet :

« Pa vezo tir ha lann, ha mor ha lenn,
Ken splann ha sklaer d'un amzer all ha dec'h,
Ha tor ar grug ken lintrus, serzh ha gwenn,
Ken glas an oabl ouzh kribenn lemm ar c'hrec'h,
Ken unton trouz ar mor en aod, ha gwan,
Ken mut ar gwez e lusk an aezhenn fresk,
Hag ene'n den ken habask ouzh e zoan,
Diyoul, war c'hlann ar feunteun aet da hesk,
Ken tomm pa vezo gwrez an heol bepred,
Ha tomm da galon, hep na loes na gloaz,
Ha pep tra zo, peurbadus en e sked,
Ha danvez hiziv gweet gant neud arc'hoazh,
Neuze, petra'raimp-ni, mar deu an deiz
Ma rankimp, siwazh, mont en-dro da Vreizh ? »

Ha pan lennomp ar gwerzennoù-se e teu dimp anat e red al lavar a-gevret gant ar soñjoù : komz plaen klotennaouet ? Marteze a-walc'h. Ha n'eo ket al lusk trec'h war ar c'hlotennoù ? Un hengoun, a-benn ar fin, o tont eus henarzh ar gwerzioù. Henarzh ar gwerzioù savet gant tud na ouvezent ket petra oa al lennegezh. Ne oa ket bet lâret dezhe. Ha koulskoude.

Sede, ur varzhoniezh savet evel pa vije paper ritennet : ret eo lenn a-drek ar gwerzennoù ha tapout al lavar hag ar soñjoù bannet dimp. Ar ratozh zo bepred a-drek a lârer hag e ranker toullañ ha toullañ evel a rae tad ha tad-kozh Seamus Heaney, *digging, digging* eme hon barzh Iwerzhonad hollvedel, pe c'hoazh krediñ mont en tu all, *break on through* kanet gant ur serten Jim Morrison skeudenn skedus hon hunvreoù yaouankiz aet da ludu, pe c'hoazh *mont en tu all d'ar gorre* kanet gant hon Gilles Servat.

Bezeta vezo, hon Maodez en devoa kinniget barzhonegoù espar war ar memes pennaennoù, hep klotenn da vat, ul lavar dieub evel pan vefe komz-plaen. Gant ur weledigezh kizellet. Skalfadelezh ar skeudennoù deuet diwar hon eñvor donañ, da zerc'hel koun eus hon sevenadur brezhoneg skedusañ. Sede un darn eus *Morenn ha lano*, da lenn a-vouezh uhel mar fell dimp :

« Hiziv eo trec'h an dour. Lusenn a zo, dour fuilhet en aer, ur mor a vorenn hilliget gant houlennoigoù diniver. Hiziv eo trec'h an dour, pa'z eo deuet ar vrumenn da c'hlec'hiañ an traou, ha va flijadur en em soubañ enni.
Bremañ e klevan ruilh al lano o'n em sankañ don en douaroù, o tegas c'hwezh gouez ar bezhin, hag o youc'hal d'an holl zourioù disall ar galv davet buhez kevrenus ar morioù bras. Hag an holl zourioù a ziskenn en roufennoù gorre an douar, en e wazhied dindan guzh. Met arc'hoazh, gant al lusenn hag ar glav e vo adkaset an dour-se d'ar feunteunioù. Monedone, kan-diskan. (...) »

Ur barzhoneg hag a zo ennañ ha skeudennoù, ha bandenn-son hon drivliadennoù leurennet diwar un endro morel nes. Ar mor, an hini zo dindan hon selloù, pe dindan hon ijin tarzhetañ. Evel an dourenn amiotek. Evel ar c'hentgwarez o parraat ouzh an argadennoù diavaez dont d'hon lonkañ diremed. Evel lec'hioù dizistro da guzhat hon gwanderioù. Met ivez evel ar mor o c'hervel hon spered hag hon c'halon da derc'hel da ezteurel ar pezh omp.

Pe c'hoazh *Stivell Diabarzh* :

« A-daol-trumm ur soñjezon, a-daol-trumm ur ger ennon,
Evel ur c'harmadenn en noz ur skleur roz,
Ul luc'hedenn e-kreiz stered,
Pe lamm un demm e lagad skoemp.
Perak e tarz'h ? Kevrin ha tarz'h,
Nemet ennon e laboure o c'houlenn ar gorre.
O, perak ? Petra zo dindan ? An tan,
Nertz ar vuhez, ma tañso ar flamm war gribell ar menez. »

Geriennou eeun, o tont eeun diwar spered hon Maodez, hep gwiskañ anezhe nemeur. Hep reiñ luf dezhe, evel pa vijent gerioù ar pemdez. Hag ez int, a-benn ar fin. Ar tarz'h, un den o lakaat e soñjezonou ha santadurioù da zont eeun, ken eeun hag ar vuhez.

« E-se, ur goulenn euer eo : evit piv e skriver. An darempred etre ar tarz'h hag e selaouer, e lenner, n'eo ket un darempred armerzhel etre kinniger ha goulenner, hogen unan a-seurt gant an hini zo etre kariaded. » eme Guy Etienne evel *incipit* unan eus e dorkadoù barzhonegoù.
Kenderc'hel a ra *Gwalarn*. Barzhed ha barzhez, ni ho kar.

Herve Bihan

Levrlennadur

Maodez Glanndour, *Gant hentoù meur ar gwerzaouañ*, Sav, Niv. 18, Diskaramzer 1940 / Goañv 1941, pp. 31-45.

Maodez Glanndour, *Gant hentoù meur ar gwerzaouiñ*, Dre Inizi ar Bed Kletiek, Al Liamm, 1991, pp. 131-148.

Maodez Glanndour, *Komzoù Bev*, Al Liamm, 1985.

Yann-Ber Kalloc'h, *Ar en deulin...*, Dihunamb, 1935.

Roparz Hemon, *Barzhoneg evit kreiz ar bloaz*, Barzhonegoù, Al Liamm, 1991, pp. 22-25.

Guy Etienne, *La Pierre du Oui / Maen ar Ya* – poèmes traduit du breton par Alain E. Le Berre et l'auteur, Éditions de la Différence, 1989.

Seamus Heaney, *Death of a Naturalist*, Faber and Faber, 1966.

The Doors, [albom kentañ], 1967.

Gilles Servat, *Le pouvoir des mots*, Kalondour, 1976.